

De kunstenaar als wereldverbeteraar – Wunderbaum en Jonas Staal

Door Robbert van Heuven, verschenen in Trouw op 5 februari 2013, www.robbertvanheuven.nl

Vanaf komende week heeft Nederland er een nieuwe samenleving bij. Op het dak van de Rotterdamse Hofbogen begint het Rotterdamse acteurscollectief [Wunderbaum](#) de komende vier jaar een nieuwe maatschappij onder het motto: “Als je de samenleving wilt veranderen, kun je hem het beste maar zelf inrichten.” Dus begint de nieuwe samenleving helemaal bij nul en zullen de tijdelijke bewoners zelf moeten nadenken hoe je de beste bestuursvorm, de beste rechtspraak of het eerlijkste zorgstelsel inricht. The New Forest is daarmee een project dat veel verder gaat dan een theatervoorstelling alleen. Het balanceert op het snijvlak van kunst en politiek activisme. Wunderbaum lijkt daarin niet te enige te zijn. Er lijkt een groeiende groep kunstenaars te zijn die het niet meer genoeg vinden om over hun ideeën over de werkelijkheid alleen een kunstwerk te maken. Ze willen daadwerkelijk iets doen om politieke alternatieven tot stand te brengen.

Via een eigen samenleving, dus, of, zoals beeldend kunstenaar [Jonas Staal](#) die afgelopen december in de Leidse Waag deed en eerder in Berlijn: via een alternatief democratisch parlement. In zijn [New World Summit](#) komen mensen aan het woord die normaal gesproken uit het democratische debat worden geweerd, zoals vertegenwoordigers van terroristische organisaties. In door architect Paul Kuipers vormgegeven houten parlement gaan publiek en experts als advocaten en terrorismedeskundigen met hen in gesprek. Maar waar komt die noodzaak van die kunstenaars toch vandaan om zich buiten het theater of de galerie te begeven om letterlijk de wereld proberen te veranderen?

Illusie

Wunderbaum maakte eerder al naam met politiek geëngageerde voorstellingen waarin fictie en werkelijkheid door elkaar lopen. Zo werkten ze voor de voorstelling ‘Welcome to my backyard’ samen met vluchtelingen om uit te vinden tot hoever onze tolerantie voor vreemdelingen reikt. De voorstelling ‘Natives’ speelde in een sloopflat in de Rotterdamse wijk Pendrecht. Maar voorstellingen maken alleen is in deze tijd niet meer genoeg, vond de groep. “We vonden dat we de problemen die we in de samenleving zagen en de vragen waarmee we zaten geen recht deden met alleen een voorstelling.”, vertelt actrice Marleen Scholten. Het probleem schuilt, denken de acteurs, vooral in het onvermogen van de huidige samenleving om om te gaan met grote maatschappelijke uitdagingen die op haar afkomen. “De politiek staat nergens meer voor, die lost slechts probleempjes op de korte termijn op. Er ontbreekt een grotere gedachte van waaruit gehandeld wordt. Door het ontbreken van echte oplossingen wordt iedereen ontevreden. Dat de politiek zich zal hervormen is echter een illusie. Dat onvermogen was voor ons het moment om actief naar alternatieven te gaan zoeken. Misschien zouden de oplossingen uit de samenleving zelf moeten komen.”

Zo ontstond het idee om via een eigen, nieuwe samenleving alternatieven te tonen voor het huidige systeem. Het idee van The New Forest is om te beginnen met een lege samenleving die opnieuw kan worden ingevuld. De komende vier jaar gaat

de groep met experts op zoek naar de beste systemen om die samenleving op te zetten. Welke bestuursvorm werkt het beste? Hoe richt je een nieuwe vorm van rechtspraak in of een nieuwe vorm van zorg?

In de voorstelling 'The New Forest – Het Begin', waarin de samenleving wordt opgericht, worden ook de tijdelijke bewoners voorgesteld: een groep van experts en maatschappelijke partners (zoals reclamebureau KesselsKramer, woningbouwverenigingen en ziekenhuizen). Ze zullen elkaar de komende vier jaar ontmoeten op de plek die de architecten van bureau ZUS voor de nieuwe samenleving zal ontwerpen op de Hofbogen in het centrum van Rotterdam. Elk project is de komende jaren gericht op het invullen van de nieuwe samenleving door themavoorstellingen en debatten over bijvoorbeeld democratie, recht en zorg, waarbij de kennis van de expert-bewoners actief wordt betrokken. Scholten: "Een advocaat kan bij ons komen uitleggen hoe hij het rechtssysteem zou willen heruitvinden. Dat mag een volledig fictief alternatief zijn voor de werkelijkheid. Ons motto is dan ook 'More real than life'. Dat is zo bevrijdend aan onze alternatieve samenleving: je zit niet vast aan huidige systeem bij het vinden van een nieuw. Je mag daar buiten denken. Ik denk echt dat ons dat verder zal brengen." De ontwikkelingen binnen de nieuwe samenleving zullen zijn te volgen via de themavoorstellingen die de groep de komende jaren maakt en via het internet.

Om de nieuwe samenleving leeg te kunnen beginnen, moet het huidige systeem uiteraard worden ontmanteld. In de openingsvoorstelling vraagt de groep zich dan ook af of de huidige democratische bestuursvorm wel het beste systeem is en of we nog wel in staat zijn om die bestuursvorm heen te denken. Scholten: "We spraken met socioloog Willem Schinkel over feit dat we lijken te hebben geaccepteerd dat het de democratie stilstaat. We stemmen eens in de vier jaar en dan is het wel goed. Ons leek het een waardevolle denkoefening om te proberen eens uit het systeem te stappen."

Democratisch supplement

Ook het werk van Jonas Staal komt voort uit te behoefte om iets te doen aan de weeffouten van de democratie. Veel kunst, vindt hij, zou je kunnen zien als propaganda voor de superioriteit van het democratische systeem. Het bevraagt, houdt spiegels voor, is genuanceerd en laat zo zien dat de democratie tolerant is voor alle mogelijke vormen van kritiek of reflectie. "Maar in die vormen van kunst zit geen enkel gevaar voor structurele politieke verandering", zegt hij. "Omdat zulke kunst uitgaat van het feit dat de democratie het beste systeem is. Terwijl juist de verbeeldingskracht van kunst in staat is om nieuwe politieke ruimtes te verbeelden. Of zelfs om daadwerkelijk situaties te creëren die in ons huidige politieke apparaat niet mogelijk zijn om te realiseren." The New World Summit is een voorbeeld van een dergelijke situatie, vindt hij, omdat het alternatieve parlement mensen in staat stelt aan een democratisch debat deel te nemen, waarvan ze normaal gesproken worden uitgesloten. "Een democratisch supplement", noemt Staal The New World Summit zelf.

Voor de verschillende edities van The New World Summit in Leiden en Berlijn nodigde Staal dan ook organisaties uit die op internationale terreurlijsten staan om met hen te praten. De enige eis die Staal stelt is dat ze zich in ruil voor dat platform laten ondervragen door het publiek en dat ze de ruimte delen met organisaties waarmee ze misschien op gespannen voet staan. Tegelijkertijd nodigt hij experts uit die een organisatie in zijn historische of juridische context plaatsen, zoals een oud-rechter, een advocaat of een terreurdeskundige, waardoor helder wordt dat de tegenstelling tussen liberale democratie en terrorist helemaal niet zo zwart-wit is. Staal: "Die tegenstelling is een illusie. Organisaties die op terreurlijsten staan, zijn vaak een resultaat van de donkere kanten van de democratie: kolonialisme, onderdrukking, bezettingen."

Zo kwam tijdens de editie van The New World Summit in De Waag in Leiden [Jose-Maria Sison](#) aan het woord, die als leider van het Maoïstische Filippijnse New Peoples Army op de internationale terreurlijst terecht kwam, omdat zijn organisatie in opstand komt tegen de Filippijnse regering. Het proces waarmee iemand op zo'n lijst terecht komt, is echter verre van democratisch, legde een strafrechtdeskundige uit, en kan door regeringen makkelijk gebruikt worden om lastige oppositie monddood te maken, zoals in het geval van Sison. Met terroristen hoeft immers niet te worden gepraat over hun ideeën over een nieuwe of anders ingerichte samenleving.

Met zijn parlement wil Staal daarom onderzoeken hoe stevig het fundament van onze democratie eigenlijk is. Volgens hem moet principiële democratie consequent zijn in het toelaten van andere geluiden, ook als we die misschien niet willen horen. Staal: "Een principiële democratie betekent ook dat je erkent dat er fundamenteel conflicterende ideeën over de maatschappij zijn, en dat die conflicten soms onoplosbaar zijn. Dat is een intimiderend idee, omdat ons telkens weer wordt verkocht dat alles wat er buiten onze kapitalistische democratie slechts anarchie, wanorde en gevaar is. Net als Wunderbaum denk ik dat democratie over meer gaat dan een keer in de vier jaar stemmen. Democratie gaat ook over het stellen van de vraag wat absolute gelijkheid inhoudt. Hoe kunnen we leven in een wereld waarin die gelijkheid niet het streven zou zijn? Dat is voor mij geen leefbare gedachte."

Het zoeken naar van democratie alternatieven zoals Staal en de acteurs van Wunderbaum doen, doet denken aan verschillende activistische groepen als Occupy die ook op zoek zijn naar nieuwe samenlevingsvormen. Staal: "Inderdaad zoeken zowel ik als Occupy zoeken naar een democratie die op een structureel niveau opereert en niet slechts incidenteel. Wat betekent een consequente en principiële democratie eigenlijk? Dat is een complex onderwerp. Als kunstenaars kunnen we dat onderwerp voorstelbaar maken door het zo concreet mogelijk te maken." Scholten: "Als kunstenaars kunnen we de werkelijkheid op de spits drijven. We kunnen op zoek gaan naar extremen die elkaar normaal uitsluiten, zoals Jonas ook doet met zijn New World Summit. Dat is ook een belangrijk verschil met Occupy. Die zijn vooral tegen het kapitalistisch systeem. Wij hopen dat we zowel Occupy onze samenleving kunnen binnen halen, als de directeur van Shell. Juist omdat ze elkaar nooit tegenkomen om zich gezamenlijk tot een vraagstuk te verhouden. Ik zou ze graag met elkaar in gesprek zien gaan. Juist door hen samen een nieuwe werkelijkheid te laten creëren, kun je het systeem openbreken."